

de regent in zijn eigen ressort, dan', aldus weer Burger, 'had dit hem te onderhouden en scheen het, of er een zwerm sprinkhanen was neergestreken die alles kaal vrat.'¹

Was het boven de regenten geplaatst gezag gehandhaafd in de personen van inheemse vorsten, dan waren *zij* het aan wie de Compagnie haar eisen oplegde. Zo moest de sultan van Bantam er in het begin van de achttiende eeuw zorg voor dragen dat elke mannelijke inwoner van zijn rijk die zestien jaar of ouder was, vijfhonderd peperplanten onderhield; die inwoners kregen een bescheiden bedrag als beloning – bij verkoop aan de Compagnie maakte de sultan een winst die gelijk was aan de som van de bedragen die aan alle bij de pepercultuur ingeschakelde dorpelingen was uitbetaald.

Ten behoeve van de Compagnie werden evenwel niet alleen de leveranties in natura verzwaard maar ook de herendiensten: alle koeliewerk in de forten en pakhuizen der Compagnie, bij de bouw van versterkingen en bruggen en bij de aanleg van wegen moest in herendienst worden verricht; hetzelfde gold voor het vervoer van personen en goederen – de Compagnie gaf op, hoeveel arbeidskrachten ze waar en voor hoe lang nodig had en de inheemse bestuurders droegen er zorg voor dat zij in voldoende getale verschenen.

In een van de Compagnieslanden op Java, de Preanger Regentschappen, drukte, van het begin van de achttiende eeuw af, vooral de koffiecultuur zwaar op de bevolking. De Preanger bleek voor die cultuur bij uitstek geschikt – daar moest de inheemse bevolking onder dwang woeste gronden ontginnen: overal ter wereld zwaar werk, maar extra-zwaar wanneer een tropische vegetatie dient te worden verwijderd; vervolgens moest de inheemse bevolking koffieboomen planten. Ook het plukken vond onder dwang plaats. Met het toezicht op dit alles waren de regenten belast en hun werd van de opbrengst van de totale oogst een gedeelte in geld uitbetaald. De dorpsbevolking had een sterke afkeer van de koffiecultuur – herhaaldelijk kwam het voor, dat hele dorpen werden ontvolkt doordat de bewoners liever naar elders trokken om nieuwe *sawahs* aan te leggen dan in de regentschappen te blijven waar de koffiecultuur was ingevoerd. Hadden dergelijke protesten effect op het beleid van sommige regenten? Wellicht. Een feit is dat niet allen de hun opgelegde verplichtingen trouw nakwamen – de Compagnie plaatste controleurs, 'koffie-sergeanten', naast hen, strafte de laksen en handhaafde onder de lagere hoofden, de inheemse opzichters en de herendienstplichtigen de tucht

¹ D. H. Burger: *Sociologisch-economische geschiedenis van Indonesia*, dl. I, p. 62.